

חלק א'

"למה בכלל לעבוד איתם?
הם הרי יסתדרו בעצמם" -

טעמים ליציאה לדרך

A photograph of a dirt path winding through a dense forest. The scene is misty and atmospheric, with sunlight filtering through the trees, creating a bright glow in the center. The overall color palette is dominated by soft blues and greens.

נעים להכיר

בואו נכיר שני תלמידים דמיוניים. הסיפורים שלפניכם מבוססים על מגוון מקרים אמיתיים. כל השמות בדויים. לפני שנתחיל, חשוב להציג סוגיה מסוימת - כמו כל ילד אחר גם ילד מחונן נושא שילוב מאפיינים ייחודי שהוא תוצאה של מאפייניו המולדים וחוויות החיים שצבר. השילוב הזה יוצר דפוס ייחודי של צרכים אישיים ותחומי עניין. במילים אחרות - אין שני מחוננים זההים זה לזה. מכאן, שכל ניסיון לאפיין 'דמויות לדוגמה' נדון בהכרח ליצירת סטריאוטיפ. כלומר, שאין בכוונתנו לטעון, שכאלה הם כל המחוננים או שכאלה הם ילדים מצטיינים. ובכל זאת, אפיון הדמויות חשוב, שכן הוא מאפשר להמחיש מעט מי הם התלמידים האלו, ובעיקר, מהן החוויות האופייניות שהם חווים בבית-הספר.

אז...

נעים מאוד, אדם.

אדם התבלט כתלמיד בעל יכולות גבוהות מאוד כבר בכיתה א'. כולם ידעו והרגישו כבר ש- ובכן, שמהו שם פועל אחרת. היכולות שלו הן אחרות. התפיסה שלו מהירה ביחס לבני גילו. החשיבה שלו מעמיקה ומטילת ספק. לאדם מנוע בעירה פנימי כלשהו, ש'מתדלק' לא רק את החשיבה וההבנה שלו אלא גם את ההתנהגות. הוא מדבר מהר, וכשהוא מסביר משהו שמעניין אותו הידיים שלו מתנופפות לכל הכיוונים בהתלהבות, ולפעמים מרוב התרגשות הוא קם תוך כדי דיבור. גם ביחס לשאלות שלו - יש לו דרך נוקבת לשאול אותן. המורה שלו, תמר, אומרת שהיא יודעת לומר בדיוק מתי היא לא מעניינת אותו... הוא נעשה חסר שקט, רואים את זה על פניו, אי-אפשר להחמיץ. זה לא כל כך נעים לא לתמר וגם לא לילדה שיושבת לידו, שמנסה להתרכז ולהבין מה המורה מסבירה.

אדם ילד דומיננטי, דעתן, בעל חוש צדק מפותח. הוא טיפוס עצמאי עם צורך עמוק באוטונומיה, אוהב להיות זה שמחליט. הוא בעל שאיפות גבוהות ולרוב אף מצליח לממש אותן. בעבודה בצוות אם ירגיש שהאחרים מעכבים אותו, לא יהסס לפעמים להתעמת. במקרים שבהם ההישגים שלו נמוכים לעומת ציפיותיו הוא הופך כעוס ופורק את הכעס על מי שבסביבתו. אבל האמת היא, שהוא כועס בעיקר על עצמו. התסכול גורם לכך שעם הזמן הוא מתרגל לדבוק בתחומים שבהם הוא מבריק, בדברים שבהם הוא נוחל הצלחות מרשימות. בדברים שבהם יש לו ספק הוא בכלל לא מוכן לנסות.

אדם, מה אתה מרגיש ביחס לבית הספר?

"ככה ככה. יש דברים שהייתי מוותר עליהם. אני אוהב את ההפסקות שבהן אני יכול לשחק כדורסל ואת שיעור חשבון, כי אני הכי טוב בכיתה. חלק מהדברים האחרים יכולתי ללמוד לבדי. אימא שלי מתעצבנת שאני אומר את זה, היא אומרת שזה מתנשא לדבר ככה, וששעמום זה עניין של בחירה, אבל זה מה שאני מרגיש. לפעמים אני יודע את התשובה לפני כולם ומצביע לענות, אבל אני כבר מכיר את המבט של המורים "תן גם לאחרים". איזה ייבוש! כשאני מסיים לפתור, יש מורים שנותנים לי משימות קשות יותר. אם זה מגניב אני פותר, אבל להגיד לך את האמת, לפעמים אני פשוט פותר את המשימה הראשונה בכוונה לאט יותר כדי לא לקבל עוד משהו שלא קשור".

בואו נחשוב רגע על אדם.

מכירים ילד שמזכיר אותו?

מה מעורר בכם הטיפוס הזה?

מה מעוררות בנו אמירות כמו "משעמם",

"אני יודע לפני כולם?"

הנה מה שהמורה שלו, תמר, מספרת עליו:

"אדם? איזה שינוי אני עברתי בקשר לילד הזה. בהתחלה היה לי קשה עם אדם. הרגשתי שהוא מתריס, מחפש להקטין אותי עם השאלות שלו, עם המילה הזאת - 'משעמם'. השינוי החל בשיחה האישית שלפני תעודות המחצית. שאלתי בין השאר על מבחן אחד ויחיד שקיבל בו ציון נמוך, והתעניינתי איך הגיבו ההורים. פתאום נעלם התלמיד הבטוח בעצמו, ובמקומו הופיע ילד כעוס, זיהיתי אפילו כמה דמעות בעיניים. אחר כך הוא התחיל לתקוף את המבחן, להגיד שהוא לא היה הוגן, שהוא לא מתכוון לעשות מבחן חוזר. תוך כדי דיבור התעוררה בי הרגשה שאולי לא צריך לקנות כל דבר שהוא 'מוכר' המתייחס לעצמו. שהעמדה המעט שחצנית הזאת שלו היא סוג של מנגנון הגנה. אז, התחלתי להיכנס קצת כדי לראות מה קורה בשיעורים שמלמדים מורים אחרים. פתאום יכולתי לראות ילד שכל הזמן, שישה ימים בשבוע נמצא בעמדה של המתנה. כשהוא מרים יד - אומרים לו תוריד. יודע תשובה - תן גם לאחרים. התחוויר לי שהחוויה שלו בבית-הספר, איך שלא נקרא לה, היא בכלל לא פשוטה. כשמוסיפים לכך הורים תובעניים וסביבה שמצפה ממנו רק למאיות, לא קל בכלל".

הסיפור של אדם הוא רק דוגמה בעלת מאפיינים רבים דומים לאחרים, דוגמה למקרה אחד. באופן טבעי, כמו בכל קבוצה אנושית מחוננים ומצטיינים שונים זה מזה. בואו נפגוש דוגמה נוספת.

נעים מאוד, איה.

איה ילדה מופנמת, רגישה ועדינה, קטנה פיזית ביחס לבנות גילה. היכולות הקוגניטיביות שלה גבוהות מאוד - המחשבה שלה מהירה ומורכבת לעומת חבריה לכיתה, הזיכרון שלה מעולה ומקיף. מכיוון שהיא שקטה ונוטה להצטנע, רק מי שמכיר אותה מקרוב יודע זאת. היא בעלת עולם פנימי עשיר שניזון מהספרים הרבים שהיא קוראת - בעיקר ספרי מדע בדיוני ופנטזיה. היא יצירתית מאוד בחשיבה וברעיונות וגם בביצוע - מציירת בצבעי שמן, בעיפרון ובפסטל, רושמת ומפסלת - והכול בכישרון רב.

איה היא הרביעית מבין שישה אחים ואחיות. הבית תמיד הומה, ובתוך ההמולה מניחים לה לנפשה. "איה?", אומרים אחיה, "איה היא עפיון... חיה בעולם משלה". גם בבית-הספר איה נוטה לרחף במהלך השיעורים, לא משתתפת, וכמעט שלא מסכמת. יש שמורות נוזפות בה על כך, אך היא מושכת בכתפיה בביישנות ולא מראה נכונות לשינוי. שיעורים רבים עוברים עליה בקריאת ספר שהביאה מהבית. חלק מהמורות מתירות לה והיא קוראת בגלוי. אצל מורות אחרות היא מגניבה מבט לספר כשהוא מתחת לשולחן.

בשיעורי אומנות וכשמוטלות משימות שונות שמבוססות על כתיבה התוצרים שלה יפים וההישגים גבוהים. בתחומים אחרים ההישגים שלה נמוכים. היא אימצה לעצמה הרגל שאת המבחנים עם הציונים הטובים היא מכניסה מיד לתיק. זה אמנם נעים כשילדים בכיתה אומרים שהיא חכמה, אבל יש מקרים - היא מרגישה את זה בבטן - שהתגובה שלהם נוטפת מידה של ארס, ושהיא משלמת מחיר על ההצלחות שלה. באינטואיציה היא חשה, שלפעמים עדיף לה פשוט לטשטש את ההצלחות.

איה מכונסת בעצמה ולא מתחברת למרבית המורים. חלקם ניסו להגיע אליה ולא הצליחו. מורה אחת הצליחה ליצור איתה קשר חם, זו נעמה, מורה לאומנות במרכז ההעשרה שבו מבקרת איה יום בשבוע. יש לה שתי חברות, שתיהן משתתפות גם הן בפעילויות של מרכז ההעשרה. מעבר לכך היא נוטה להתבודד, לצייר במחברת ציורים מרהיבים בהשראת אנימציה יפנית.

איה, מה את יכולה לספר לנו על בית-ספר? יש משהו שהיית מעדיפה שיהיה אחרת?

"לא יודעת... לא ממש. רוב המורות נותנות לי לקרוא אז זה בסדר. אני גם מציירת הרבה במחברת. במשימות כתיבה אני מסיימת ראשונה, ואז נשאר לי זמן לקרוא. דברים כמו חשבון אני לא כל כך אוהבת. הציונים שלי בזה נמוכים. בשנה שעברה המורה לחשבון אמר שאם את לא טובה בחשבון, איך זה שהתקבלת למרכז המחוננים והמצטיינים? נעלבתי קצת אבל מה אכפת לי, זה מקצוע שלא מעניין אותי. אבל השנה הוא לא מלמד אותנו. ובאמת, כל עוד נותנים לי זמן לקרוא, ממש בסדר לי".

מה דעתכם על איה?

האם נתקלתם בתלמידה או בתלמיד דומים לה?

אם הציונים שלה בחשבון ובמקצועות נוספים כל כך בינוניים, למה בעצם אנו מתארים אותה בחוברת שלנו? אולי המורה לחשבון שקצת העליב אותה בעצם צודק?

ואולי היא אכן שייכת לקבוצת המחוננים והמצטיינים, כלומר מופיעה כאן בצדק, אבל הטיפול בה לא 'דחוף'? היא הרי מעידה בכל פה שמבחינתה, הכול בסדר...

הנה מה שסיפרה לנו עדי, המורה של איה:

"איה? וואו. מהילדות האלה שקשה להתקרב אליהן. לקח לי כמעט שנה להכיר אותה. ילדה שקטה כזאת, מסתדרת. לא לומדת, אז מה. במקצועות שאני מלמדת הציונים שלה טובים. זה שהיא קצת מרחפת, זו סיבה למקד בה את הזרקור? יש לי כאלה שעושים רעש בכיתה. היום אני מבינה שבמשך תקופה לא קצרה די התעלמתי ממנה.

מתי חל אצלי המפנה? שאלה טובה. אני חושבת, שכשאימא שלה פנתה אלי והייתה מוטרדת ממצב הרוח של איה ומחוסר המוטיבציה שלה ללמידה. בהתחלה הרגשתי שהיא קטנונית, אבל ככל שהיא המשיכה לדבר פתאום התחלתי להבין. אימא שלה מודאגת כי איה לא מצליחה להתחבר לאף אחד ולשום דבר. אני חושבת שאז הבנתי, שאני חייבת להתחיל להכיר את הילדה הזו יותר מקרוב, לא להניח שהכול איתה בסדר, אלא לנסות להבין".

מי הם הילדים האלו?

בסיפורים שהוצגו לעיל הודגמו שני מקרים אפשריים. כדי שנוכל לדבר על ילדים מחוננים באופן רחב יותר ננסה להניח כמה קווי יסוד לדמותם, כפי שאופיינו בספרות המקצועית.³

ילדים מחוננים ומצטיינים הם תלמידים עם יכולות קוגניטיביות יוצאות דופן, ועל-פי רוב הם גם בעלי מאפיינים רגשיים וחברתיים ייחודיים. לא פעם כאשר מדברים על מחוננים, הדבר הראשון שעולה על הדעת הוא היכולות הקוגניטיביות הגבוהות שלהם שבולטות ביחס לבני גילם: הידע שלהם על-פי רוב רב יותר מאשר הידע של בני גילם האחרים וגם מאורגן בצורה שמאפשרת רכישת ידע חדש בקלות וגם שליפה מהירה יותר של ידע קיים. הם נוטים להתבונן על בעיות באופן רחב, לאסוף מידע רלוונטי ולהקדיש זמן רב יחסית לתכנון דרך הפתרון. המחשבה שלהם מהירה וגמישה, ומאפשרת להם להתבונן בבעיות ובאתגרים בכמה אופנים במקביל, לגבש כמה אסטרטגיות לפתרון ולנוע ביניהן אם הם מגלים שדרך הפתרון שנבחרה אינה יעילה. הם נוטים להעדיף מורכבות ותרשים אחרי אתגר, בעלי מודעות גבוהה יחסית לתהליכי החשיבה שלהם ויכולת להפעיל אסטרטגיות מטא-קוגניטיביות - להתבונן בתהליכי החשיבה שלהם ולהפעיל בקרה. במילים אחרות, השוני בין המחוננים לבין שאר התלמידים בכל הנוגע לחשיבה אינו כמותי בלבד אלא איכותי: **התלמידים המחוננים חושבים בצורה שונה** ולא רק מהירה יותר.

כל זאת טוב ויפה. אולם מחוננות היא תמונה רחבה הרבה יותר והיכולת הקוגניטיבית הגבוהה היא רק היבט אחד שלה. המחקרים מצביעים על מתאם גבוה בין מחוננות לבין מאפיינים רגשיים וחברתיים. שלושה ממאפיינים אלה הם: עוררות-יתר, התפתחות א-סינכרונית וצורך חזק באוטונומיה.

עוררות-יתר. נהוג להסתכל על עוררות-היתר בקרב מחוננים בכמה תחומים:

- < **בתחום האינטלקטואלי** מגלים המחוננים צורך חזק ללמוד, נטייה לחקור ולנסות ולפתור בעיות. הם מגלים סקרנות בלתי נלאית ולהיטות ללמידה.
- < **בתחום הפסיכו-מוטורי** ישנם מחוננים אשר מאופיינים בצורך בלתי פוסק בתזוזה ובתנועתיות, שנובע מעוררות מוגברת של מערכת העצבים והשרירים. חלקם נוטים לדבר מהר וללוות את שטף דיבורם בתנועות גוף. ההתלהבות שלהם יכולה להתפרש כמוגזמת, כנדנד או כחוסר מנוחה ולעייף את הסביבה.
- < **בתחום הדמיון** מגלים מחוננים רבים פעילות מוגברת: דמיון מפותח מאוד ועשיר באסוציאציות, עד כדי ערבוב אפשרי בין מציאות לדמיון. תלמידים מחוננים עשויים להתקשות להתמקד בלימודים שלא משולב בהם ממד יצירתי.
- < **בתחום התחושתית** יכול המחונן לחוות חוויה חושית עשירה ומוגברת ביחס לממוצע. חוויה זו יכולה להיות מהנה מאוד - או לגרום לו לחוויה בעלת עוצמה עד כדי אי-נוחות: צלילים שיפריעו לו, ריחות שיסיחו את דעתו, גירויים בעור שיפריעו לו להתרכז.
- < **בתחום הרגשי** עשוי המחונן לחוש באופן עמוק כל דבר שקורה. רגשותיו יכולים להיות מוקצנים ומורכבים. הוא יכול לגלות חמלה, אמפתיה ורגישות מוגברים במערכות יחסים, אך בד בבד הוא עשוי להלאות ולעייף את הסובבים אותו עם עומק הרגשות המציפים אותו.

³ ראו: [אגרת לרכזי השתלבות בנושא מחוננים ומצטיינים בכיתה ההטרונגית](#), האגף לתלמידים מחוננים ומצטיינים, משרד החינוך

< **התפתחות א-סינכרונית.** ההתפתחות הא-סינכרונית המאפיינת מחוננים עשויה לבוא לידי ביטוי בשתי דרכים. האחת, התפתחות שאינה מותאמת לגיל הכרונולוגי של הילד, והשנייה, התפתחות א-סינכרונית בילד עצמו. כלומר, הילד מציג שלבי התפתחות שונים משמעותית בתפקודים המגוונים שלו. הדברים יכולים לגרום לבלבול ולמבוכה לילד עצמו ולסובבים אותו.

< **הצורך באוטונומיה.** הצורך של הילד המחונן באוטונומיה מוגבר יותר מאשר אצל מרבית בני גילו. הילד המחונן זקוק למרחב גדול של בחירה, והוא אינו נענה לתכתיבים חברתיים כמו הילד הממוצע. לעיתים קרובות הילד המחונן לא יהיה מוכן להתנהל על-פי נורמות מסוימות רק כי כך נוהגים כולם. יש להדגיש, שלא מדובר במרדנות שלו או ברצון לערער על דבר-מה, אלא בצורך שלו באוטונומיה.

לקריאה נוספת ראו:

[מושגים מרכזיים בתיאוריה של דוברובסקי, ומהם הצרכים החברתיים-רגשיים של ילדים מחוננים?](#)

מה קורה לתלמידים מחוננים ומצטיינים בבית-הספר?

בפרק זה נציג מגוון חוויות אופייניות למחוננים ולמצטיינים במערכת החינוך. נכון, חלקם יצלחו שנים-עשרה שנות לימוד ויזוותרו עם חוויות שונות לגמרי מהמגוון המוצג כאן. חלקם אולי יחוו את הדברים אבל בצורה שאינה קיצונית. ועדיין - אלו הם תלמידים שלרוב אינם ממצים את עצמם בלימודיהם במערכת הרגילה ואינם מקבלים מענה מתאים ליכולות הלימודיות שלהם ולצורכיהם הרגשיים והחברתיים ופשוט משלימים עם המצב הקיים. חשוב לזכור, כי גם הם תלמידים שלנו, גם הם זקוקים לנו לא פחות מאחרים.

גם בהקשר הזה קשה לאפיין תלמיד מחונן בסיפור אחד ויחיד. מה שכן ניתן לעשות הוא לפרוש **קשת של חוויות אפשריות** של מחוננים ומצטיינים בבית-הספר. רבים מהם ייתקלו בגרסאות של חוויות אישיות משלהם ולפחות בחוויה לא נעימה אחת מהאפשרויות הבאות אשר קשורות זו לזו, משפיעות ויוצרות האחת את האחרת.

1. **משא הציפיות.** תלמידים מחוננים ומצטיינים נאלצים להתמודד עם משא כבד של ציפיות מצד סביבתם. להוריהם יש לא פעם יחס מורכב כלפי המחוננות, בין אם הם עצמם - ההורים - אובחנו כמחוננים בצעירותם ומגיעים עם מטען אישי בנושא ובין אם לאו, ולעיתים הם חווים את ילדם המחונן כ'תיקון', כמקור לגאווה או כעדות עקיפה ליכולותיהם שלהם. החברה הישראלית מאופיינת בתחרותיות גבוהה מאוד, שוק קורסי ההכנה למבחני איתור המחוננים גדל משנה לשנה, הלחץ סביב המיונים והתיוג הנכסף 'מחונן' הולך וגובר. יש מבין ההורים למחוננים שמבינים מחוננות לעומקה, אך ישנם שמבלבלים בין פוטנציאל להישגים, ועלולים לצפות מילדם להצליח בכול - ומיד. ילדים מחוננים חווים ציפיות גבוהות מהם מצד מורים וחבריהם לכיתה. משא הציפיות מעמיס על התלמיד, מבלבל (מה מתוך זה רצון אישי שלי? ואיפה אני מנסה לרצות את הסביבה?) ועלולות להיות לו השלכות נוספות, כמו למשל על המידה שבה התלמיד מרשה לעצמו לסטות מהמצופה או לטעות (ראו בסעיף הבא).

אדם מצביע בביטחון ועונה תשובה שגויה. "אין מצב שאדם טעה!" קורא בעליצות שכנו לשולחן.
"נראה לי שזו הפעם הראשונה השנה, אולי אי פעם!" המורה לחשבון מתערב: "מספיק, אנחנו לא סופרים טעויות זה לזה. אבל אדם, אני באמת מתפלאת. זה חומר שלמדנו בחודש שעבר."

2. **בעיה בהתמודדות עם קושי או עם כישלון.** התיוג, משא הציפיות הכבד, יחד עם הפליאה הרבה של הסביבה כאשר הם טועים גורמים למחוננים ולמצטיינים רבים לפתח רתיעה מהתמודדות עם דברים אשר הם לא בטוחים שיצליחו בהם. הפחד מהכישלון נובע לעיתים מפרפקציוניזם שעלול לאפיין חלק מהם. הרתיעה מהתמודדות עם קושי מתעצבת לא פעם בעטיה של כרוניקה ידועה ומוכרת: בבית-הספר היסודי חווים רבים מהם הצלחה מהירה וקלה יחסית המלווה בתשואות הסביבה, פעמים רבות בנקודה כלשהי סביב המעבר לחטיבה נדרשת קפיצת מדרגה במיומנויות למידה וברמת החומר הנלמד. מחוננים שלא פיתחו הרגלי למידה וחוסן מספק כדי להתמודד עם האתגר ירימו לא פעם ידיים ויימנעו לחלוטין מההתמודדות. דפוס זה אינו אופייני רק לזירה הלימודית, הוא עשוי לבוא לידי ביטוי גם ברתיעה ממצבים חברתיים מורכבים ומפעילויות שונות שלא מתבססות על חוזק קוגניטיבי.

נלי, המורה לאנגלית: "בבוחן קצר שערכתי בשבוע שעבר בשאלה השנייה נתקלה איה במילה שהיא לא הכירה. מילה אחת! פתאום שמת לי לב שהיא דומעת. היא יצאה מהכיתה בסערת רגשות מבלי לסיים את הבוחן, לא הסכימה להסביר מה עובר עליה ולא הייתה מוכנה לחזור ולנסות לענות על שאר השאלות."

3. **תת-משיגים.** כבר נכתב בחוברת זו, ואף על-פי כן נחזור ונאמר שוב: מחוננות היא פוטנציאל, ואין בה ערובה להצלחה. לפיכך, יש מקרים של מחוננים שמגיעים להישגים נמוכים ואף נמוכים מאוד. הסיבות לכך עשויות להיות מגוונות: מנגנון הגנה מפני ציפיות הסביבה, היעדר הרגלי למידה ראויים, קושי רגשי או חברתי שלא מותיר פניות מספקות ללמידה, וגם לקות למידה או הפרעת קשב וריכוז - מחוננות אינה סותרת זאת ולעיתים מלווה אותה, התסכול שנובע מהישגים נמוכים מועצם ומוכפל בגלל הפער בין התוית 'מחונן' לבין התוצאות. חישובו על הבלבול באשר לדימוי העצמי שעלול להיווצר אצל תלמיד כאשר המורה מתפלא על כך שסומן כמחונן:

"מוזר לי מאוד שהתלמידה הזו אותרה כמחוננת. נכון שמבחן האיתור אמור להיות מבחן מקצועי, אבל גם במבחן מקצועי יכולות להיות טעויות. הילדה הזאת אצלי בכיתה כבר שנתיים, אני רואה את המבחנים שלה, את שיעורי הבית, מה אני אגיד לכם - מחוננת היא לא".

4. **המתנה.** במסגרת מחקר ארוך טווח שנערך על פני מדינות שונות בארה"ב,⁵ נתבקשו 13,000 תלמידים מחוננים לתאר במילים שלהם את החוויה שלהם בבית-הספר. התשובה הנפוצה ביותר הייתה - ממתנים. התלמידים תיארו תחושה כמעט מתמדת של המתנה: מחכים שהמורה תתקדם עם החומר, ששאר התלמידים בכיתה יבינו, מחכים ללמוד משהו חדש. חישובו על התחושה המתמשכת הזו, נסו לדמיין אותה. עכשיו, הוסיפו משתנה לתמונה שבדמיון - מדובר בילדים, שהצורך שלהם באתגר במסגרת הלמידה הוא עמוק, רגשי, לפעמים פיזי כמעט. כשהם אומרים לנו "משעמם לי", הם לא בהכרח מתפנקים או מתריסים, הם מבטאים צורך בוער וחריג. אולי זה לא נעים לשמוע, אבל ככל שנכיר בחוויה המורכבת של מחוננים ובמקורותיה, נוכל להבין לעומק חלק מדפוסי התגובה האופייניים להם ולפתח כלפיהם אמפתיה רבה יותר.

5. אינטראקציות עם מורים

אדם: "יש מורה אחת מסוימת שלא סובלת אותי. איך אני יודע? אני רואה את זה על הפנים שלה! ברגע שאני מצביע היא מתחילה להיות עצבנית. ואני מצביע אצלה הרבה, השיעורים שלה ממש מעניינים, רק מבאס שאין לה כוח לשאלות שלי".

כל מי שהיו לו תלמידים מחוננים ומצטיינים בכיתה יודע שכמורה - זוהי חוויה מסוג אחר. כל מחונן וסגנונו הוא, כמובן, אולם, ישנם מאפיינים נפוצים שעלולים ליצור עבור המורה חוויה לא פשוטה. חלק מהתלמידים המחוננים והמצטיינים מרבים לשאול שאלות שעשויות להיות עמוקות מאוד. לא פעם הם מנסים להסיט את הדיון לתחומי העניין האישיים שלהם גם כשאלו נמצאים הרחק מהחומר הנלמד. חלקם מתקשים בדחיית סיפוקים שעלולה לעורר קושי אם יתבקשו שוב ושוב להמתין או לתת לתלמידים אחרים להתבטא. אחרים כבר יודעים את החומר ומעדיפים שיאפשרו להם לעסוק בענייניהם - לקרוא ספר שהביאו או לצייר במחברת. אם קראתם בעיון את החומרים עד כה, תוכלו להבין בעצמכם מהו המקור לדרכי ההתנהגות הללו. יחד עם זאת, כל מי שחווה מעט דרכי התנהגות כאלה יוכל להבין מדוע הפרשנות הנפוצה בקרב מורים מצביעה על התנשאות התלמיד המחונן שמחפש 'להתקיל' ועסוק בהוכחת עליונות הידע שלו על פני המורה. לפעמים זה באמת כך!... לפעמים דרכי ההתנהגות הללו נושאות (לרוב שלא במודע) אופי מתריס, שחצני, מתננח. כמורים וכאנשי חינוך חשוב לנו ביותר לנסות להביט על הדברים מעבר לרושם החיצוני, ולזכור שמדובר בילדים, להבין את ההתנהגות בהקשר של מאפייני המחוננים ואת החוויה הטיפוסית שהם חווים בבית-הספר. גישה

⁴ לקריאה נוספת על מחוננים עם 'תוית כפולה', ראו [מאמר באתר מחוננט](#).

⁵ Coleman, L.J., Micko, K.J., & Cross, T.L. (2015). "Twenty-Five Years of Research on the Lived Experience of Being Gifted in School: Capturing the Students' Voices". *Journal for the Education of the Gifted*, 38(4), pp. 358-376

כזו תאפשר לנו לפתח אינטראקציה חיובית יותר, שתכלול בין השאר בירור הנוגע לחוויית הילד ולצורך שלו שבבסיס ההתנהגות. קשר כזה יוכל לאפשר לנו לשקף לתלמיד כזה כיצד הוא מתנהג, וכיצד משפיעה דרך התנהגותו על רגשות הצד האחר (חישבו עד כמה משמעותית עשויה למידה להיות) ולשלב בין ההבנה להצבת הגבולות, כשנדרש.

6. **חוויה עזה של אחרות.** מתוך שיחות עם מחוננים, כמו גם מתוך מחקרים שמתמקדים בחוויית החיים שלהם, מתעוררות שלוש תובנות מעניינות שקשורות זו בזו. ראשית מתברר, כי כבר בגיל צעיר מבינים המחוננים שהם **אחרים**, שונים מילדים בסביבתם. כאשר הם נשאלים באילו מובנים הם חשים אחרים, הם עשויים להזכיר אחד או יותר מהדברים הבאים: **אני לומד אחרת, מבין בקצב אחר, אני חושב אחרת, מעניינים אותי דברים אחרים.** ההרגשה הזו עולה בקרבם לא פעם עוד לפני התיג הרשמי שמעניק מבחן האיתור למחוננים. שנית עולה, כי הילדים המחוננים מבינים מהר מאוד בגיל צעיר יחסית, כי אנשים מתייחסים אליהם אחרת כאשר נודע להם שהם מחוננים. ושלישית, הילדים המחוננים מבינים בכוחות עצמם שיש להם יכולת לשלוט ביחסה של הסביבה אליהם אם יווסתו את המידע על עצמם. כך, רבים מהם מאמצים אסטרטגיות של טשטוש והסתרה בנוגע למחוננות שלהם, לתחומי העניין, ליכולות ולהישגים שלהם.

עדי, המורה של איה: "סביב מבחני המחצית פתאום שמתי לב לאיזה הרגל משונה של איה. אני מחזירה מבחנים, הכיתה שוקקת חיים - תלמידים מתעניינים, משווים, משוויצים וגם מפרגנים. ואילו איה, פעם אחר פעם, לוקחת את המבחן שאני מחזירה ומכניסה מהר לתיק. זו ילדה שקיבלה בכל המבחנים האלו 95 ומעלה, כן? הכי צבט לי, כששמעתי ילדים שואלים אותה כמה היא קיבלה, וקלטתי שהיא ממציאה ציונים נמוכים יותר. אפילו לא שיערתי שהיא יודעת לשקר. למה היא מרגישה צורך להסתיר את עצמה ככה?"

7. **קשיים חברתיים.** נפתח בניפוץ של מיתוס רווח: "לילדים מחוננים יש מנת משכל גבוהה אבל הם מתקשים באינטראקציות חברתיות". ובכן, לא בהכרח. כמו כל הילדים, ישנם מחוננים בעלי יכולות חברתיות נמוכות, ישנם שהם בעלי יכולות ממוצעות ויש שלצד מנת המשכל הגבוהה ניחנו גם באינטליגנציה רגשית וביכולות חברתיות גבוהות. ובכל זאת, בחרנו להציג כאן את המחוננים בעלי הקשיים החברתיים, משום שכשהאפשרות הזו מתממשת - היא נושאת אופי ייחודי שכדאי להכיר. מה עשוי להיות מקור הקשיים החברתיים שחווים מחוננים? ילדים מחוננים גדלים בסביבה עתירת תפיסות שגויות ומיתוסים הנוגעים להם ולמחוננות שלהם. תפיסות אלו מעצבות את היחס שהם מקבלים מהסביבה. בנוסף, תחומי העניין הייחודיים של חלקם, הרצינות (לעיתים התהומית) שהם מייחסים ללמידה, ואפילו האופן שבו הם מתנסחים - כל אלו עלולים לגרום להם קושי במציאת שפה משותפת עם בני גילם, שעלולים לתפוס אותם כמעייפים, והם מוצאים את עצמם מחוץ לחברה, בעוד שהיו רוצים באמת - כמו כל ילד ולמעשה כל אדם - ליצור קשרים חברתיים בריאים, יציבים ומספקים.

8. **התפיסה הרווחת - 'הם יסתדרו בעצמם'**

עדי, המורה של איה: "אצלנו בבית-הספר אני נדרשת להגיש לרכזת השכבה כמה פעמים בשנה את תוכנית עבודה שלי עם שמונה תלמידים שבחרתי. ארך זמן עד ששמתי לב פעם אחר פעם, שאיה לא הופיעה ברשימות שלי. בהדרגה, כיסיתי כמעט את כל הכיתה! טוב, לכאורה למה שהיא תהיה ברשימה. היא לא מהבעייתיים, ילדה טובה כזאת. בשלב כלשהו התחלתי להרגיש עם זה לא נוח, והתחלתי לנסות להכיר אותה באמת".

במובנים רבים על-אף הבולטות של היכולת הקוגניטיבית שלהם, ובמידה רבה בגללה, עלולים הילדים המחווננים והמצטיינים להפוך 'שקופים' עבור הצוות החינוכי. ההנחה הרווחת ביחס אליהם היא שכל מה שקשור אליהם תקין, ושהם 'כבר יסתדרו' - יבינו וילמדו בכוחות עצמם, יבריקו ללא ספק. לכאורה, הם לא זקוקים למורה וללימוד נוסף. הם לא זקוקים להעשרה ייחודית - 'יש להם את כל מה שהם מקבלים שם במרכז ההעשרה שלהם יום אחד בשבוע'. אופן ניהול הזמן הרווח בקרב המורים אשר מתמודדים עם כיתה הטרוגנית ובה מגוון צרכים, מותיר אותם לא פעם בתחתית סולם העדיפויות.

מהי החוויה שלנו - מורים לתלמידים מחוננים ומצטיינים?

עד כה דיברנו בעיקר על החוויה של התלמידים המחוננים והמצטיינים בבית-הספר. אבל מהי החוויה שלנו, אנשי החינוך שעומדים מולם? גם כאן, לא ניתן לאפיין בסיפור אחד ויחיד. נוכל להציג מגוון חוויות כפי שתיארו המורים, המנהלים והיועצות שהשתתפו במעבדה. אולי תצליחו לזהות בתוך המגוון הזה כמה חוויות שדומות לאלה שאתם חוויתם.

< **כיתה הטרוגנית, עומס גדול.** "ברור שאכפת לי מכל תלמיד ותלמידה שבכיתה שלי. בגלל זה הגעתי לחינוך, מבחינתי זו שליחות אבל צריך להבין שיש לי 33 תלמידים בכיתה, כל אחד והצורך שלו. אני לא צריכה לתאר לכם איך היום שלי נראה. יש ימים שבהם אני יושבת ומכינה חומרי הוראה עד השעות הקטנות של הלילה. באופן טבעי נדרש ליצור סדר עדיפויות. וכשיש לי בכיתה שישה תלמידים שעדיין לא קוראים שוטף, איך אחלק את המשאבים שלי? אין בכלל שאלה. הציפייה היא שאתן מענה לחזקים היא יפה אבל לא תמיד ריאלית".

< **מתנשאים, מתווכחים, מתנגחים.** "המחונן אצלי בכיתה כל הזמן מתנשא ומתריס. אם הוא שואל על החומר - הוא פשוט לא מרפה. לא רק על החומר הלימודי, הוא מתווכח על כל דבר: על כללי ההתנהגות, על הבקשות שלי מהכיתה. הוא כאילו מתחרה איתי כל הזמן מי מאיתנו יודע טוב יותר. ברור שאני מרגישה מאוימת! אני מוצאת את עצמי מתגוננת, ולפעמים מגיבה גם בכעס".

< **פליאה לנוכח הידע, ההבנה והיכולות של התלמיד.** "דניאל היא תלמידה רצינית, שקדנית, למי שלא מכיר עשויים הדברים להיראות כאילו בהם סוד ההצלחה שלה. אבל כמורה שלה וכמי שמכירה אותה מקרוב אני יודעת לומר, שהילדה הזו פשוט יודעת המון! יש בה סקרנות עצומה, אהבת ידע, חדוות למידה. תכונות שאני מתאמצת להקנות גם לאחרים בכיתה, היא כנראה נולדה איתם. להיות מורה של ילדה כזו - זה פשוט מרגש".

< **היעדר כלים להוראה המותאמת לתלמידים המצטיינים והמחוננים.** "מה אני יודעת על מחוננים? בן של חברה שלי הוא מחונן. בהכשרה להוראה דיברו איתנו פעמיים עליהם, וזה הכול. יש לי בכיתה שלושה תלמידים כאלה, אני מאלתרת כפי יכולתי, נעזרת קצת בחומרים באינטרנט. בסופו של דבר לא הכשירו אותי לכך כראוי, וגם לרכזת השכבה אין פתרונות".

< **הדרך להתקרבות רגשית היא לפעמים אחרת.** "אני לא יודעת לדווח על כל המחוננים, מן הסתם. הדרך ליצור קשר אישי עם התלמידים המחוננים שחינכתי הייתה שונה מאשר עם שאר התלמידים. אם הייתי פונה בשיח רגשי גלוי, הם היו לפעמים נרתעים. אני מצאתי, שהדרך ליצור איתם קשר קרוב הייתה דווקא דרך הפן הקוגניטיבי: השתדלתי להגיש להם חידות ואתגרים שנוגעים לתחומי העניין שלהם בלי קשר בכלל לחומר הנלמד. מתוך השיחות האלו נוצרה קרבה מיוחדת מאוד. הרגשתי, שעבדתי קשה ושממש הרווחתי ביושר את האמון שלהם בי... היום אני חושבת שהילדים האלה, שכל כך רגילים להתבסס על היכולות הקוגניטיביות של עצמם, מנהלים לפעמים גם את הקשר האישי משם".

< **חוש צדק מפותח, נטייה לראות דברים בהקשר רחב ועקרוני, לעיתים בצורה דיכוטומית.** "הדבר שמדהים אותי ביותר בנוגע לתלמיד המחונן בכיתה שלי בכלל לא קשור לידע או ללימודים. הילד הזה עסוק בשאלות של מוסר ובעל חוש צדק שלא ראיתי כמוהו! כשהוא מרגיש שנעשה עוול התגובה שלו ממש חריפה. מה זה עוול? הדברים מבחינתו מוחלטים, שחור ולבן. כשהבנתי שזה העניין הרגשתי פתאום שהתפקיד שלי איננו מסתכם בהוראה של ידע בלבד. הנער הזה זקוק לעזרה בפיתוח גמישות מחשבתית

לנוכח החיים. יש צורך לסייע לו להיות פחות קשה עם עצמו ועם הסביבה. אנחנו מדברים על כך בפתיחות, אני מרגישה שיש לי השפעה עמוקה עליו, והדברים מספקים וגם מרגשים”.

< **משפיעים לטובה על רמת הדיון בכיתה.** “מרים מציגה חשיבה חדשה ואחרת. היא לא מהססת להשמיע את הקול שלה בכיתה. אני רואה איך מקשיבים לה. לא פעם קורה שאחרי שהיא מסמנת כיוון נוסף בדיון גם תלמידים אחרים מגלים חשיבה יצירתית ומקורית בנושא. כיף שיש תלמידה שמתלהבת מהנושא, והסקרנות שלה מצליחה לפעמים להדביק אחרים”.

< **פותחים בפנינו עולם חדש.** “פעם זה הפחיד אותי להיתפס כ’לא יודעת’ מול התלמידה המחווננת שבכיתה שלי. אבל החלטתי להשתחרר מן התחושה הזאת. היום אני לא מתביישת לתת לה להפגין ידע או לאתגר אותי בשאלות. והאמת היא, שזו חוויה די מסחררת. לתלמידה הזאת יש לא רק ידע רחב אלא גם צורת חשיבה ייחודית, יכולת להתבונן בלמידה של עצמה וגם בתהליכים שהיא עוברת, והיא לא מפסיקה להפתיע אותי. זה מחייב אותי להשחזר את החשיבה שלי, אפשר לומר, שהיא פותחת בפני עולם חדש בהוראה של עצמי”.

כמובן שישנן חוויות רבות נוספות. בסופו של דבר עלינו לזכור, **שגם לתלמידים המחוננים והמצטיינים יש צרכים מיוחדים משלהם וגם הם תלמידים שלנו לא פחות מהאחרים.** גם הם עדיין ילדים וזקוקים לכל מה שכל תלמיד אחר זכאי לו: לגירוי ולעירור סקרנות, לאתגר מספק, לתיווך, להכוונה, להכלה ולאמפתיה. זכותם המלאה לא להבין, לתת ביטוי לעצמם, להיות מי שהם. העבודה איתם מאתגרת אבל טומנת בחובה גם הזדמנות עצומה: לא רק הילד מתפתח ביחסי הגומלין עם המבוגר שמולו. גם לנו כאנשי חינוך זו הזדמנות לגדול ולצמוח מתוך העשייה החינוכית הזו.

“אני מבקשת להוסיף עוד משהו. מאז שהתחלתי לעבוד באופן ממוקד גם עם שלושת התלמידים החזקים ביותר בכיתה שלי, לנסות להתאים את ההוראה שלי אליהם, קרה לי משהו טוב, שההשפעה שלו היא הרבה מעבר לשלושת החבר’ה האלה. קודם כול הדברים הייחודיים ששילבתי בהוראה שלי שכביכול נועדו להם - הצבת אתגרים, החשיבה האחרת - גיליתי שהם מעניינים ומגוונים את הלמידה של תלמידים נוספים בכיתה. דבר שני, הרווחתי אותם כתלמידים מעורבים, מחוברים, מרימים את הרמה של השיח וגם נותנים מעצמם לכיתה. המעורבות שלהם עוזרת לי להעביר לכיתה מסר של מצוינות. ולבסוף, באופן עמוק יותר גיליתי, שאופן ההתבוננות שבאמצעותו אני מתבוננת בהם משרת אותי גם ביחס לכל התלמידים בכיתה. שאלות כמו: מה הוא צריך? מה יגרום לו להתחבר, להתעניין, איך אני יכולה ליצור קשר? - התחלתי לשאול את עצמי גם ביחס לתלמידים אחרים, למשל - לגבי העולים, לגבי כל מיני אוכלוסיות בכיתה”.

”ומה יצא לי מזה?”

בחוברת הזו אנחנו מציעים מהלך של שינוי בבית-הספר, שבמסגרתו מציב בית-הספר את נושא המחוננים והמצטיינים על סדר היום ומתחיל לבדוק כיצד הוא מעניק להם מענה מיטבי. מכל האמור לעיל אפשר להבין, שמהלך כזה לא יהיה קל בהכרח. גם מעבר לקושי כללי שכרוך בכל תהליך שינוי, הנושא הספציפי של מחוננים ומצטיינים נוטה לעורר התנגדויות. אין מתכון פשוט וישיר להצלחה, ובדומה לתהליכי שינוי רבים, לא פעם מגלים תהליך שאינו ליניארי, צעד קדימה ואחריו צעד קטן אחורה. אז למה בכל זאת כדאי? מה יכול לצאת מזה?

”השינוי אצלנו היה עצום. כמנהלת בית-ספר, שמונחים על שולחנה עוד כמה וכמה נושאים לא פחות בוערים, היו לי ספקות שונים בהתחלה אם בכלל להיכנס לתהליך. גם לאחר שפתחנו בתהליך עוד דיברנו בינינו בצוות המוביל - אולי זה לא הזמן, אולי נפרוש בשלב הזה. היום אני מסתכלת מסביב על הצוות שלי ועל כלל בית-הספר, ורואה תלמידים שקודם החמצנו כמעט לחלוטין - מקבלים מענה. תלמידים שגילינו אותם, קיבלנו הצצה לעולם פנימי עשיר ומדהים. המורים בצוות שלי מעידים על הרגשה שהם מצליחים להיות שם - פדגוגית ואישית - עבור כל הכיתה ולא רק עבור חלקה. הם מדברים על תחושת מסוגלות. מורה אחת אמרה על שלושת התלמידים המחוננים בכיתה שלה - אלו תלמידים שמאפשרים לי להביא לידי ביטוי את היכולות והחלומות שלי כמורה. זה דבר מקסים לומר! מורות מדברות על הצלחה עם תלמידים ספציפיים שיש לה השלכה על הדינמיקה בכיתה כולה. מעבר לזה, במבט של מנהלת אני יכולה לומר, שהפנייה לטפל בתלמידינו המחוננים הפיחה בבית-הספר רוח של התחדשות, של אתגר. המשוב מההורים והניצוץ בעיניים של הילדים - זה שווה הכול”.